

Marek Piela

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

## ZE STUDIÓW NAD GRAMATYKĄ WSPÓŁCZESNEGO HEBRAJSKIEGO

### STUDIES IN MODERN HEBREW GRAMMAR

#### Summary

1. The negator **אין** is used with a singular countable noun, if the alternative to the negated noun is 'one or more identical items', while the negator **ישם** is used, if the alternative is 'one item chosen from many various possible items'.
2. The conditional subordinator **אם** can be interchanged with the time adverbial subordinator **כש** in a sentence referring to the past or present, if the sentence describes a series of events, and sometimes the condition is fulfilled, and sometimes not.
3. Sentences that describe actions on parts of human body which have an impact on the whole person, are of various structures in Modern Hebrew, depending mainly on the style. In the literary idiom the biblical syntax is still used, i.e. a noun referring to the body part is an object, and its modifier expresses the possessive relation to the person. Such a sentence expresses implicitly the impact on the whole person. In the neutral style a noun referring to the whole person is an object, and the body part is pointed out in a place adverbial phrase. Such a sentence expresses explicitly a physical impact on the whole person. In the colloquial style an object is a noun referring to the body part and the person is pointed out in a prepositional phrase with **ל** of influence. The prepositional phrase expresses explicitly a mental impact on the whole person.

#### 1. **אין** – **ישם**

Polskiemu zaimkowi *żaden* znaczeniowo odpowiadają dwa hebrajskie negatory: **אין** oraz **ישם**, występujące przed rzeczownikiem lub zaimkiem. Różnice między **אין** a **ישם** nie zostały dokładnie opisane w gramatykach języka hebrajskiego. Glinert podaje, że **אין** wymaga rzeczownika pojedynczego policzalnego, i oznacza dokładne 'ani jeden'. **ישם** jest wg niego używane zarówno z rzeczownikami pojedynczymi policzalnymi, mnogimi policzalnymi, jak i z rzeczownikami niepoliczalnymi (oznaczającymi substancje oraz niepoliczalne pojęcia abstrakcyjne). Z rzeczownikiem pojedynczym policzalnym może zdaniem Glinerta wystąpić za-

równy *אין לי שום אשה* ('not a single'), jak i *שום* ('not at all'), stąd *אין לי שום אשה* ('I haven't a wife at all', nie: 'I haven't a single wife').<sup>1</sup> Rosén<sup>2</sup> stwierdza, że *אין* występuje z rzeczownikami pojedynczymi, które mają też liczbę mnogą (co odpowiada policzalności u Glinerta), a z przykładów przezeń podanych i przetłumaczonych na angielski wynika, że jego zdaniem<sup>3</sup> *אין* *אין לי שום ספר* znaczy to samo, co *אין לי אף ספר*. Awineri<sup>4</sup> jako synonimiczne podaje zdania: *שום איש לא היה שם*, *אף איש אחד לא היה שם*, *אף איש לא היה שם* 'nie było tam nikogo', *אין* *אין לי שום*, *שום* *אין לי שום* 'żadne zoo nie jest od tego wolne'. Pouczający przykład na to, że tego rodzaju zdania nie są jednak synonimiczne, podaje poradnik dla spikerów: *אין* *אין לי שום* 'żadna partia nie ma absolutnej większości w radzie miasta', a nie: *אין* *אין לי שום* 'ani jedna partia nie ma...'<sup>5</sup>, niestety, bez komentarza wyjaśniającego, że druga wersja jest niemożliwa z tego powodu, że alternatywą jest posiadanie większości przez co najwyżej jedną partię, co oznacza, że nie jest kwestią, ile partii może posiadać większość, lecz – która z nich. Aronson Berman<sup>6</sup> nie omawia negatorów *אין* i *אף*, jednak jej przekład zdania *הוא לא התגבר על שום בעיה* *he did not overcome a single problem*, dowodzi, że różnica między *אין* i *אף* jest trudno uchwytana nawet dla Izraelczyków. Coffin i Bolozky<sup>7</sup> w ogóle nie wyjaśniają różnicy między *אין* a *אף*. Najobszerniej i najtrafniej o różnicy między *אין* a *אף* wypowiedziała się Lea Ciw'oni.<sup>8</sup> Jej zdaniem *אין* wyraża negację z punktu widzenia ilości (כמות), a *אף* z punktu widzenia jakości, rodzaju (סוג). Autorka nie wyjaśnia jednak, co znaczą te określenia. Aby uchwycić różnicę znaczeniową między *אין* a *אף* podaję poniżej przykłady zdań zaczerpnięte ze współczesnej literatury hebrajskiej, w których rzeczownik pojedynczy policzalny zanegowano za pomocą *אין*. Ponieważ rzeczownik pojedynczy policzalny może być też zanegowany za pomocą *אף*, na podstawie kontekstu podaję uzasadnienie użycia *אין*, a nie *אף*:

<sup>1</sup> L. Glinert, *The Grammar of Modern Hebrew*, Cambridge 2004, s. 98, 302-303, 542.

<sup>2</sup> H. Rosén, *A Textbook of Israeli Hebrew*, Chicago 1966, s. 212-213.

<sup>3</sup> Przypis Roséna (dz. cyt., s. 212) nie wyjaśnia różnicy znaczeniowej między tymi zdaniami, bo zabrakło w nim wariantu *אין לי אף ספר*.

<sup>4</sup> J. Awineri, *Jad halašon*, Tel Awiw 1964, s. 41-42.

<sup>5</sup> A. Bendawid, H. Šaj, *Madrih lašon leradjo uletelewizja*, Jerozolima 1974, s. 145.

<sup>6</sup> R. Aronson Berman, *Modern Hebrew Structure*, Tel Awiw 1978, s. 364.

<sup>7</sup> E. Coffin, Sh. Bolozky, *A Reference Grammar of Modern Hebrew*, Cambridge 2005, s. 285.

<sup>8</sup> L. Ciw'oni, *Darhej hašlila ba'iwrit hajisraelit* [praca doktorska], Jerozolima 1993, s. 108-124.

## 1.1. שום z rzeczownikiem pojedynczym policzalnym:

(יהושע, הכלה 273) 'nie ma tu żadnej pani domu' – odpowiedź dzwoniącemu do prywatnego mieszkania. Niemożliwe byłoby, aby tak było, bo w danej sytuacji mogłaby być obecna co najwyżej jedna pani domu, przynajmniej w kraju, gdzie poligamia nie występuje. W społeczeństwach poligamicznych możliwa byłaby odpowiedź 'אין גברת'.

'nie zwrócą się z takimi propozycjami do żadnego Żyda, którego można by podejrzewać' (קשת 331) – alternatywą jest zwrócenie się co najwyżej do jednego Żyda, i kwestią jest, do jakiego: takiego, którego można podejrzewać o patriotyzm, czy też nie.

'na pewno nie będę mieć żadnego samochodu szybszego niż jego auto' (בר יוסף, חרב 145) – kwestią jest, jaki byłby ten jedyny samochód, który miałbym, a nie, ile miałbym samochodów szybszych niż jego samochód.

(יהושע, הכלה 271) 'by nie było żadnej zwłoki' – zwłoka mogła być krótka lub długa, ale w danej sytuacji mogła być tylko jedna, dlatego nie 'אף', co by sugerowało, że rozchodzi się o ilość zwłok w czasie, a nie o długość trwania jednej zwłoki. Gdyby chodziło o wiele zdarzeń, które mogą nastąpić o czasie lub z opóźnieniem, można by powiedzieć: 'אף דחייה'.

(קשת 166) 'na drodze nie było w ogóle wiatru' – kwestią jest, czy był wiatr mocny, czy słaby, a nie, ile było wiatrów, bo w danym (niewielkim obszarowo) miejscu, w danej chwili mógł wiać co najwyżej jeden wiatr.

'żaden samochód nie przejeżdżał wtedy górą, tak, że można było usłyszeć jej oddech' (קשת 298) – może dlatego, że mowa o krótkiej chwili spędzonej pod mostem, więc jest kwestią, czy przejeżdżał tam wtedy duży, hałaśliwy samochód, czy mały, cichy – a nie, ile samochodów przejechało, bo w krótkim czasie, przy niewielkim ruchu, mógł co najwyżej tylko jeden przejechać mostem.

'dziecko nie ma żadnego problemu z nogami' (שלו, חיי 275) – kwestią jest, czy ma jakiś jeden spośród licznych, rozmaitych problemów, jakie można mieć, a nie to, ile ma jednakowych problemów.

'przemierzam tę drogę [...] bez żadnego wysiłku' (שחם, אבן 37) – kwestią jest, czy pokonanie drogi to duży,

czy też mały wysiłek, a nie – ile to wysiłków, bo pokonanie drogi to raczej jeden wysiłek (duży lub mały), a nie kilka.

ועלה מעומקי זכרוננו של מקס – ובלי שום הצדקה הגיונית 'z głębin pamięci Maksa wynurzył się – i to bez żadnego logicznego uzasadnienia' (קשת 329) – nagłe wspomnienie mogło mieć jedno bardziej lub mniej logiczne uzasadnienie, nie jest natomiast kwestią, czy mogło mieć 10 czy 100 jednakowo logicznych uzasadnień.

ששום אחיזת עיניים לא תפייס אותם 'którego żadne oszustwo nie udobrucha' (316 שלו, חיי) – pytanie, czy istnieje tak zmyślne oszustwo, które by mogło udobruchać, a nie – ile oszustw (jednakowych) mogłoby udobruchać.

שום מחיר לא יהיה לי קשה 'żadna cena nie będzie dla mnie za wysoka' (504 יהושע, הכלה) – chodzi o jedną cenę o nieustalonej jeszcze wysokości (cenę za jedną usługę), a gdyby chodziło o zakup wielu towarów o różnych cenach, można by powiedzieć לי קשה לא יהיה לי קשה, tj. 'mogę zapłacić za te wszystkie towary'.

בשום מקרה ובשום שעה, שתתגלה אצלו חולשה 'w żadnym wypadku ani o żadnej porze nie wolno mu okazać słabości' (86 אחות, ברטוב) – mowa o kimś, kto jest wzorem do naśladowania, zatem nie jest kwestią, ile razy wolno mu byłoby okazać słabość, lecz w jakiej sytuacji (w żadnej, nawet w zaciszu domowym).

בשום נימוק אי־אפשר היה לשכנע אותה לוותר 'żadnym argumentem nie można jej było nakłonić do rezygnacji' (269 יהושע, הכלה) – istotne jest nie to, iloma argumentami można ją było przekonać (wtedy byłoby באף (נימוק), tylko jakiego rodzaju, jak mocny (jeden) argument by ją przekonał.

ובו שום רופא עור לא יוכל לטפל 'a nim nie może się zająć żaden dermatolog' (296 שלו, חיי) – nie jest kwestią, ilu dermatologów by mogło się zająć chorym miejscem, lecz to, czy nawet najlepszy z nich mógłby pomóc.

שום תקנון אכזר לא יפריד בינינו 'żaden okrutny regulamin nas nie rozdzieli' (318 שלו, חיי) – nawet najokrutniejszy regulamin nas nie rozdzieli, natomiast nie jest kwestią, ile regulaminów by nas mogło rozdzielić.

בלי שום מחשבה חתרנית 'bez żadnej myśli o podkopywaniu się' (יהושע, 254 הכלה) – nie jest istotna ilość myśli, lecz jakość, tj. np. czy byłyby to poważne czy przelotne myśli.

לא מוותרת על שום מצוקה שאולי תועיל בעתיד 'nie rezygnując z żadnego nieszczęścia, które może pomoże jej w przyszłości' (284 יהושע, הכלה) – nie chodzi tu o szereg nieszczęść nie różniących się między sobą, lecz o nieszczęścia małe i duże, poważne i niepoważne, i bohaterka nie rezy-

gnuje nawet z nieszczęść małych, niepoważnych, urojonych (żeby się nimi posłużyć jako wykrętem).

הפתעה 'nie będzie więcej żadnej niespodzianki' (281 יהושע, הכלה) – nawet najmniejszej, najmniej znaczącej niespodzianki nie będzie, a nie nawet choćby jednej, spośród wielu takich samych.

פנוי 'nie ma żadnego wolnego pokoju' (329 יהושע, הכל) – wcześniej gość hotelowy pytał, czy może zanoćować w jakimkolwiek pomieszczeniu, niekoniecznie w normalnym pokoju hotelowym, i użycie שום oznacza, że nawet takie pomieszczenia są zajęte, gdy חדר אף znaczyłoby raczej, że zajęte są wszystkie pokoje przeznaczone dla gości.

לנווט 'ten obywatel Hajfy nie ma żadnej trudności w poruszaniu się' (347 יהושע, הכלה) – czyli nie ma nawet najmniejszej trudności, a nie ani jednej spośród szeregu takich samych trudności, bo mowa o trudności w wykonywaniu jednej czynności.

איתו 'nie potrzeba żadnego kierowcy arabskiego, który by go woził' (346 יהושע, הכלה) – kwestią jest, czy potrzeba jakiegoś kierowcy (nie potrzeba żadnego), a nie – ilu kierowców potrzeba (ani jednego), bo mowa o jednym samochodzie.

גלויה 'bez żadnej karteczki towarzyszącej' (394 יהושע, הכלה) – nie było nawet najbardziej zdawkowego komentarza, a nie „ani jednego” komentarza, tj. przeciwny wypadek polegałby na dołączeniu obszernego komentarza, a nie wielu karteczek.

נזק 'po wyjściu swoim nie wyrządzisz żadnej szkody' (423 יהושע, הכלה) – żadnej, nawet najmniejszej, spośród rozmaitych szkód, które możesz wyrządzić, a nie: ani jednej spośród jednakowych szkód.

קפה 'żadnego deseru, żadnej kawy' (479 יהושע, הכלה) – w odpowiedzi na propozycję podania kawy i deseru, czyli alternatywą jest 'jedna, ale nie wiadomo jeszcze, jaka kawa, i jeden, ale nie wiadomo jeszcze jaki deser'. Reakcja קינוח אף byłaby odpowiednia, gdyby kelner proponował, że poda kilka deserów.

תעודה 'nie będą żądali odeń żadnego dokumentu' (513 יהושע, הכלה) – kwestią jest, jakiego rodzaju dokumentu (dowód osobisty? paszport?) mogą zażądać, a nie ilu dokumentów, bo raczej policja nie żądałaby zarówno paszportu, jak i dowodu osobistego i jeszcze innych dokumentów.

רעיון 'nie przychodzi mu do głowy żadna myśl' (550 יהושע, הכלה) – mogłaby mu przyjść do głowy taka czy inna myśl, ale raczej jedna (bo chodzi o napisanie jednego zdania, które by ją wyrażało), dlatego nie רעיון אף 'ani jedna myśl'.

אינני מסכימה לשום באנק יהודי 'nie zgadzam się na żaden żydowski bank' (76) – mowa o zdeponowaniu pieniędzy w jednym banku, zatem należy wybrać jeden z wielu różnych, a nie kilka spośród takich samych banków.

אין מקבלים שום עובדה כעובדה 'nie uznaje się żadnego faktu za fakt' (269) – w kontekście mowa o panującym sceptycyzmie, więc znaczy to, że najbardziej oczywistych faktów się nie uznaje, a nie to, że nawet najmniejszej ilości faktów się nie uznaje.

לא היה שום בחור מאלה יכול לעמוד כנגדו 'żaden z tych chłopaków nie mógłby się z nim zmierzyć' (133) – mowa o staraniu się o rękę panny, zatem nie chodzi o to, ilu chłopców mogłoby ją zdobyć, lecz o to, czy jest wśród nich taki, który by to zdołał zrobić.

Wniosek: jeśli alternatywą zanegowanego rzeczownika jest 'jeden lub wiele jednakowych' (czy różniących się w danej sytuacji w sposób nieistotny), to używa się negatora *אף*, a jeśli 'jeden spośród wielu różnych możliwych' to używa się negatora *שום*.

## כש- a אם 2.

Autorzy gramatyk zauważają, że w niektórych zdaniach można wymiennie użyć *אם* 'jeśli' oraz *כש-* 'gdy' (lub jego synonimy), w zaskakująco nie zmieniając znaczenia zdania. Coffin i Bolozky uważają, że w zdaniach warunkowych stwierdzających „prawdy ogólne” można użyć *כש-* i podają przykład zdania, w którym użycie *כש-* lub *אם* nie wpływa na znaczenie: כשלא יורדים מספיק גשמים מפלס הכינרת יורד 'jeśli/gdy nie pada dostatecznie dużo deszczu, poziom jeziora Kineret opada'.<sup>9</sup> Glinert<sup>10</sup> podaje przykład zdania warunkowego, w którym ze względu na jego znaczenie (objaśnione przez Glinerta tylko poprzez podany przekład) można użyć *כש-* zamiast *אם*: כשיריד גשם בלונדון, רוב האנשים נושאים מטריה 'gdy/jeśli w Londynie pada deszcz, większość ludzi chodzi pod parasolem'. Cadka<sup>11</sup> (1981: 292, 236) podaje zdania z powodu swego znaczenia warunkowe: (a) *כשהתפרע הנאשם, הוא נעצר* 'kiedy oskarżony zachowywał się niewłaściwie, został/był aresztowany', (b) *כאשר יתפרע הנאשם, הוא ייעצר* 'gdy oskarżony będzie się zachowywał niewłaściwie, zostanie aresztowany', (c) *כשאין הגשמים מרובים, אין גם שטפונות* 'gdy nie ma wiele

<sup>9</sup> E. Coffin, Sh. Bolozky, dz. cyt., s. 358.

<sup>10</sup> L. Glinert, dz. cyt., s. 550.

<sup>11</sup> J. Cadka, *A Syntax of Contemporary Hebrew*, Jerozolima 1981, s. 292, 236.

deszczu, nie ma też powodzi', (d) סע לחייל רק כשתהיה בטוח בקבלת העבודה, 'tylko, gdy będziesz pewny otrzymania pracy, jedź za granicę'. Cadka nie podaje kontekstu, w którym te zdania mogłyby się pojawić, więc z pewnością można stwierdzić tylko tyle, że w (b), (c), (d) można by zamiast *כאשר* użyć *אם*, bo (b), (d) opisują zdarzenia przyszłe (ewentualnie powtarzalne w przeszłości lub teraźniejszości), a (c) zdarzenia powtarzalne (ale nie zawsze zachodzące) w teraźniejszości, natomiast zastąpić *כש* przez *אם* w (a) można tylko, o ile zdanie to opisuje zdarzenia przeszłe powtarzalne, ale to można by ustalić na podstawie brakującego kontekstu. Sam Cadka nie wyjaśnia jednak, jakie cechy znaczeniowe tych zdań pozwalają na wymienne użycie w nich *אם* i *כש*. Ben Aszer<sup>12</sup> podaje przykłady zdań warunkowych z *כאשר*, ale nie wyjaśnia, dlaczego można w nich było użyć *אם* zamiast *כאשר*: (a) *כי [...] עדיין* 'gdy/jeśli twoja pozycja jest słaba, to podnieś głos'. Jak się okaże, było to możliwe, bo (a) to zdanie w czasie przyszłym, a (b) opisuje zdarzenia powtarzalne w teraźniejszości, i zdarzenie opisane w zdaniu podrzędnym nie zawsze zachodzi. Nahir<sup>13</sup> podaje przykłady bliskoznacznych zdań czasowych i warunkowych w czasie teraźniejszym, słusznie zauważa, że użycie *כש* wyraża explicite związek czasowy a *אם* związek logiczny. Twierdzi też, że zdanie podrzędne czasowe opisuje zdarzenie pewne, a zdanie podrzędne warunkowe – zdarzenie możliwe. Nie jest to zupełna prawda, bo warunkiem synonimiczności *כש* i *אם* w zdaniach w czasie teraźniejszym jest powtarzalność zdarzeń oraz to, by zdarzenie opisane w zdaniu podrzędnym niekiedy zachodziło, a niekiedy nie. Przykłady zdań formalnie czasowych, znaczeniowo warunkowych, podają Perec,<sup>14</sup> Segal,<sup>15</sup> Azar,<sup>16</sup> ale bez komentarza. Ben Dawid<sup>17</sup> zdaje się uważać, że zastąpienie w zdaniu *אם* przez *כש* wymaga zmiany czasu teraźniejszego na przyszły, tj. zdaniu *אם יודעין אתם* 'jeśli wiecie' odpowiada zdanie *כשתדעו* 'jeśli/gdy się dowiecie'. Ben Dawid nie bierze więc pod uwagę, że w przypadku zdarzeń powtarzalnych niekiedy zachodzących, a niekiedy nie, taka zmiana czasu nie jest konieczna, ale za to zauważa słusznie, że użycie *כי* (synonimu *אם*) w Sdz 2, 18 w odniesieniu do przeszłości wynika właśnie z tego, że

<sup>12</sup> M. Ben Ašer, *Ijunim betahbir ha'iwrit haħadaša*, Chajfa 1972, s. 116-117.

<sup>13</sup> Š. Nahir, *Ikrej torat hamišpat*, Chajfa 5715, s. 48.

<sup>14</sup> J. Perec, *The Relative Clause*, Tel Awiw 1967, s. 179-181.

<sup>15</sup> M. Segal, *Dikduk lešon hamišna*, Tel Awiw 5606, s. 236.

<sup>16</sup> M. A. zar, *The Syntax of Mishnaic Hebrew*, Jerozolima 1995, s. 117, 156.

<sup>17</sup> A. Bendawid, *Lešon Mikra ulešon haħamim*, t. 2, Tel Awiw 1971, s. 610-613.

Bóg niekiedy powoływał sędziów, a niekiedy nie. Tali Bar uważa, że zdania ze spójnikiem czasowym mogą być uznane za zdania warunkowe, o ile można użyty w nich spójnik zastąpić spójnikiem warunkowym (nie zmieniając zasadniczo znaczenia), a zarazem nie można zastąpić go innym spójnikiem czasowym.<sup>18</sup> Bar znalazła w przebadanym przez siebie zbiorze tekstów takie zdanie: [...] אני השתדלתי להתאים בדיוק את צעדי לצעדיו 'starale'm się dokładnie dostosować swoje kroki do jego kroków [...] a jeśli/gdy nie utrafiłem, natychmiast się poprawiałem'. Bar stwierdza, że zdanie to właściwie nie wyraża warunku (bo wiadomo, że warunek był spełniony), lecz okolicznik czynności towarzyszącej lub powodu. Autorka nie wyjaśnia jednak, że אם może przybrać znaczenie -כש w zdaniu dotyczącym przeszłości tylko wtedy, gdy mowa o zdarzeniach powtarzalnych.<sup>19</sup> Bar podaje też własny przykład: לא כאשר שותים, 'gdy/jeśli się pije, nie należy prowadzić auta/Pięś – nie jedź!', ale nie dopowiada, że użycie כאשר w znaczeniu 'jeśli' jest możliwe dzięki temu, że mowa o zdarzeniu powtarzalnym, i warunek niekiedy bywa spełniony, a niekiedy nie.<sup>20</sup> Bar zdaje się zaliczać do jednej kategorii zdania, w których אם (niezastępowalne przez -כש) odpowiada polskiemu 'skoro' (bo mówiący wie, że warunek jest zawsze spełniony), oraz te, w których אם można zastąpić przez -כש (mówiący wie, że niekiedy warunek bywa spełniony, a niekiedy nie).<sup>21</sup>

Poniżej podaję przykłady zdań, w których użyto אם, jednak znaczący by one niemal to samo z -כש:

2.1. Zdarzenia powtarzalne w przeszłości, i zdarzenie opisane w zdaniu podrzędnym niekiedy zachodziło, a niekiedy nie:

'jeśli/gdy przechodziliśmy koło jej mieszkania, a drzwi były otwarte, natychmiast je zamykała' (298 חדרה); (מגד, שנה) 'gdy/jeśli szedł późno spać, to następnej nocy musiał to odespać' (עגנון, 373 תמול); (תמול) 'Jeśli/gdy potrzebowała jakichś serwetek [...] to brała tylko te, co

<sup>18</sup> T. Bar, *Hatnaj – ma'amado hatahbiri ugwulotaw 'al pi ha'iwrit bat zmanenu (giša miwnit)*, w: *Mehkarim balašon*, t. 9, Jerozolima 5764, s. 73.

<sup>19</sup> T a ż, *If. Conditional Sentences in Contemporary Hebrew: Structure, Meaning, and Usage of Tenses*, Muenchen 2003, s. 35.

<sup>20</sup> T a ż, *Expression of Temporality, Modality and Perfectivity in Contemporary Hebrew Conditionals as Compared with Non-Conditionals*, "Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes" 91 (2001), s. 70; t a ż, *If. Conditional...*, s. 104.

<sup>21</sup> Por. przykłady w: t a ż, *Expression...*, s. 70.





### 2.3. Zdania z -כש-, w których można by użyć אם:

לאחר הארוחה היה הדוד פרץ הולך לשיבות. כשלא עשה כן, היה מתישב אל השולחן 'po posiłku wuj Perec chodził na posiedzenia. Gdy/jeśli tego nie robił, zasiadał do stołu' (קשת 46); 'gdy/jeśli jestem sama, wszystkie odgłosy są wzmocnione' (שלו, חיי 317); 'כשאדם רואה יישוב בתוך'; 'on płacze, gdy/jeśli się wzruszy' (קשת 133); 'gdy/jeśli się widzi osadę pośrodku pustyni, rozumie się, co to znaczy stworzyć coś z niczego' (אבן 100); 'מאמ'; 'שחם, אבן 32' 'mama jest smutna, gdy/jeśli ty płaczesz' 'עצובה כשאתה בוכה'; 'gdy/jeśli przypadkowo zapomniała ją przyrzadzić, wybuchła' (קשת 150); 'יהודי רשאי לחלום רק כשהוא שוכב'; 'על האדמה ואבן למראשותיו'; 'גם מתאדם כשאביו מנשק אותו'; 'שחם, אבן 31' 'Żydowi wolno śnić tylko, gdy/jeśli leży na ziemi i ma kamień pod głową' 'również się czerwieni, gdy/jeśli ojciec go całuje' (קשת 343); 'niektórzy szczy-pali go w policzek, gdy szedł z mamą, a ignorowali go, gdy/jeśli był bez niej' (שחם, אבן 71)

W zdaniach tych także mowa o zdarzeniach powtarzających się w teraźniejszości lub przeszłości, i zdarzenie opisane w zdaniu podrzędnym nie zawsze ma miejsce.

### 2.4. Zdania, w których -כש- nie może być zastąpione przez אם, bo:

#### 2.4.1. mowa o zdarzeniu jednokrotnym przeszłym:

'gdy po raz pierwszy poszedłem do Petach Tikwa, byłem pewien [...]' (שחם, אבן 37). Użycie אם zupełnie zmieniałoby znaczenie zdania, bo okazałoby się, że mówiący nie wie, czy poszedł kiedykolwiek do Petach Tikwa.

2.4.2. mowa o zdarzeniach powtarzalnych, i zdarzenie opisane w zdaniu podrzędnym zawsze miało miejsce w opisanych okolicznościach:

'rano, gdy budził się ze snu [...]' (שחם, אבן 34) 'stawał w oknie' 'Zdanie בבוקר כשהיה נייער משנתו [...] היה עומד בחלון' 'Zdanie בבוקר אם היה נייער' 'znaczyłoby, że niekiedy nie budził się rankiem.

2.5. W stylu książkowym w zdaniach mówiących o zdarzeniach powtarzalnych przeszłych lub teraźniejszych אם 'gdy/jeśli' może pojawić się na drugim miejscu, po rzeczowniku:

'jeśli/gdy ukradziono tu jakiś sprzęt, to podejrzewano jego, jeśli kura uciekła, to obwiniano jego' (בארון 35).

והשאירו בו ריבוע שחור 'jeśli/gdy tynkowano dom, to zostawiano w nim czarny kwadrat' (בארון 37).

Szyk ten wywodzi się z biblijnych tekstów prawnych.<sup>23</sup>

2.6. Jeśli zdanie odnosi się do przyszłości, to możliwość wymiennego użycia -אם/כש- nie jest uwarunkowana powtarzalnością zdarzeń i zdanie תבוא, אם תהיה פנוי, 'jeśli będziesz miał czas, to przyjdź' (90 שחם, אבן) mogłoby być sparafrazowane z użyciem -כש-. Spójnik -כש- ma oczywiście inne znaczenie niż אם, bo użycie -כש- wyraża przekonanie mówiącego, że tak właśnie się stanie. Aby było możliwe użycie -כש- zamiast אם w zdaniu odnoszącym się do przyszłości, dwa zdarzenia muszą być jednocześnie lub jedno musi następować bezpośrednio po drugim. W zdaniu 'המ"כים יוכלו לקחת את הכיתות שלהם לפנות ערב אם ההפגזה לא תימשך עד אז kaprale będą mogli zabrać swe oddziały pod wieczór, jeśli ostrzał nie potrwa do owego czasu' (265 חרב, בר יוסף) nie można by użyć -כש-, bo zakłada się tu odstęp czasowy między zakończeniem ostrzału a zabranie oddziałów.

2.7. Podsumowując: w zdaniach odnoszących się do teraźniejszości lub przeszłości można wymiennie użyć אם lub -כש-, nie zmieniając niemal znaczenia, jeśli mowa w nich o zdarzeniach, które niekiedy miały (mają) miejsce, a niekiedy nie. Mówiący wie, że czasem warunek był spełniany, i wtedy następował skutek, a czasem warunek nie był spełniany, i skutek nie następował. Uznanie zdań z wymiennymi spójnikami -אם/כש- za czasowe bądź warunkowe zależy od tego, co uzna się za istotę zdań czasowych i warunkowych. Tali Bar<sup>24</sup> za istotę zdań warunkowych uważa wyrażony w nich związek przyczynowo-skutkowy między dwoma zdarzeniami. Rzeczywiście, we wszystkich wyżej przytoczonych zdaniach, w których można by użyć wymiennie אם/-כש-, opisano zdarzenia w ten sposób ze sobą związane. Drugą cechą zdań warunkowych jest wyrażanie możliwości, a nie pewności.<sup>25</sup> Nietypowość omówionych tu zdań jako zdań warunkowych polega na tym, że mówiący wie, że niekiedy warunek był lub jest spełniany (co wynika w przytoczonych przykładach z kontekstu). Zdania te wyrażają zatem zarówno pewność, że przynajmniej raz warunek był spełniony, jak i niepewność – czy w danej,

<sup>23</sup> Por. o szyku כ"י: P. Joüon, T. Muraoka, *A Grammar of Biblical Hebrew*, Roma 1996, s. 630-631.

<sup>24</sup> T. Bar, *Hatnaj...*, s. 59.

<sup>25</sup> Taż, *lf. Conditional...*, s. 34.

wybranej dowolnie chwili warunek był spełniony. Jak zauważa Tali Bar,<sup>26</sup> spójniki wyrażające prymarnie warunek, mogą sekundarnie wyrażać relacje czasowe, i właśnie taka jest funkcja ׀ם synonimicznego z כִּשׁ.

### 3. ZDANIA MÓWIĄCE O CIELE LUDZKIM

W języku polskim niektóre zdania mówiące o działaniu na części ludzkiego ciała mają inną budowę, niż zdania mówiące o działaniu na części przedmiotów martwych. Odmienna budowa zdania wyraża odmienne skutki działania. Mówimy *Adam pocałował Ewę w rękę*, bo czynność ta wywarła wpływ na całą osobę Ewy, jednak nie powiemy *Adam pocałował stół w blat*, a jedynie *Adam pocałował blat stołu*, bo czynność ta nie oddziaływała na cały stół. Przykłady te pochodzą od Anny Wierzbickiej, która też podała interpretację odmiennej budowy powyższych zdań.<sup>27</sup> Okazuje się, że w języku hebrajskim zaszły zmiany w budowie analogicznych zdań: w hebrajskim biblijnym zdania mówiące o działaniu na części przedmiotów martwych miały przeważnie taką samą budowę, jak zdania mówiące o działaniu na części ciała ludzkiego. We współczesnym hebrajskim można nadal w stylu książkowym używać składni biblijnej, ale można też wyrażać wprost za pomocą środków składniowych zbliżonych do tych używanych w języku polskim, różnicę między działaniem na część przedmiotu martwego, a działaniem na część ciała żywego człowieka.

3.1. Jeśli pacjensem czynności jest część jakiejś całości, będącej przedmiotem martwym, to najczęściej dopełnieniem jest nazwa części, a przynależność części do całości jest wyrażona przydawką określającą nazwę części. Budowa takich zdań nie zmieniła się od czasów biblijnych do dziś:

הוא אחז 'złapał się rogów ołtarza' (1 Krl 1, 51); הוא אחז צובט את ידי 'złapał kij od miotyły/miotłę za kij' (שמעוני 317); לחץ את זווית שולחן הכתיבה 'szczypiąc klamkę u drzwi' (7 חיי, שלו); 'uściśnął róg biurka [zamiast ręki człowieka za biurkiem]' (קשת 244); הנחתי את ידי על כף המנעול 'nacisnęła klamkę' (קשת 10); 'położyłem rękę na ich [= drzwi] klamce' (יהושע, הכלה 256); מניח את 'położył rękę na parapecie okna' (קשת 301); ידו על אדן החלון 'położył rękę na oparciu krzesła' (שחם, אבן 105); הוא טפח על

<sup>26</sup> T a ż, *Hatnaj...*, s. 73.

<sup>27</sup> A. Wierzbicka, *Dociekania semantyczne*, Wrocław 1969, s. 78-83.

את הפסלים שהשתין על' (שמעוני 96) 'uderzył w oparcie krzesła'; נגעה קודם 'רזב' (שמעוני 422) 'rzeźby, których postumenty obsikał'; ונשק את 'dotykała wcześniej guzików windy' (שמעוני 420) 'בכפתורי המעלית'; 'i ucałował kamienie nabrzeża' (שחם, אבן 19) 'אבני הרציף'.

Rzadko dopełnieniem jest nazwa całości, a nazwa części jest składnikiem okolicznika miejsca:

אחז את מטוס הנייר בגחיו 'chwycił papierowy samolot za podwozie' (שמעוני 160) 'on trzyma sznur za oba końce' ואוחז את החבל בשני קצותיו; 'złapał nóż za ostrze' (שחם, אבן 46) 'חזיק סכין בלהב' (שחם, אבן 96).

Wydaje się, że składnia z okolicznikiem miejsca jest możliwa (ale nie obowiązkowa, por. przykład o kiju od miotły), gdy działanie wywiera wpływ na całość: trzymając papierowy samolot za podwozie można nim całym manipulować, a szczypanie klamki u drzwi czy ściskanie rogu biurka nie wywiera wpływu na całe drzwi czy biurko.

3.2. Jeśli pacjensem czynności jest część ciała żywego człowieka, to zdanie może mieć różną budowę:

3.2.1. Przynależność części ciała do osoby jest wyrażona przydawką określającą nazwę części ciała, a nazwa części ciała jest dopełnieniem bliższym (czyli wprowadzonym przez את lub Ø, lub mającym postać sufiksu dopełnieniowego czasownika), dopełnieniem dalszym (czyli wprowadzonym przez inne przyimki) bądź składnikiem okolicznika miejsca.<sup>28</sup> Jest to składnia rozpowszechniona w hebrajskim biblijnym, a dziś spotykana w stylu książkowym. Zdanie takiej budowy nie różni się od zdania mówiącego o oddziaływaniu na części przedmiotów martwych, dlatego nie wyraża ono explicite wpływu czynności na całą osobę. Wpływ ten jest domyślny:

3.2.1.1. Nazwa części ciała jest dopełnieniem bliższym, przynależność części ciała do osoby jest wyrażona przydawką określającą nazwę części ciała:

ויכרתו את ראש שבע 'uderzyli mnie w policzek' (Hiob 16, 10); 'i ucieli Szewie głowę' (2 Sm 20, 22); 'zamkną im usta' (בר' 25, 22) 'יטמו פיהם'; 'Rywka głaszcze córkę po policzku' (ענגון, תמול 433) 'i złapała mnie za lewą stopę' (קשת 291) 'i złapał Chemdata za rękę'.

<sup>28</sup> Odróżnienie dopełnienia dalszego od okolicznika miejsca opiera się na znaczeniu (dopełnienie wyraża treść zawartą w znaczeniu czasownika, a okolicznik miejsca treść dodatkową w stosunku do znaczenia czasownika), i dlatego jest nieostre. O różnicy między dopełnieniem a okolicznikiem por. J. Cadka, *Tahbir hamišpat*, Jerozolima [b.r.], s. 109-111.

(שחם, אבן 32) 'szczypiąc go w policzek' (עגנון, תמול 391); 'Rut objęła dziecko za głowę, pogłaskała je po policzku' (מלץ 18) (שחם, אבן 32) 'i pogłaskał chłopca po głowie' (קשת 186) 'utną ci nogę' (בר יוסף, חרב 134) אמלוק; 'uścisnęli Miszce rękę' (דודיון 76) 'urwę mu głowę' (שחם, אבן 76) 'matka ścisnęła go za ramię koło łokcia' (מגד, חדוה 218) 'Miszka wziął mnie za ramię' (שחם, אבן 52) 'dwie kobiety były się i wrywały sobie nawzajem włosy' (מגד, חדוה 47) 'ludzie będą sobie nawzajem deptać po nogach' (שחם, אבן 71) 'pocałował ją w usta' (ברטוב, אחות 31) 'pociągnąłem ją za rękę' (שחם, אבן 71) 'jej oddech łaskotał mnie w czoło' (קשת 138) 'komary go gryzą' (שחם, אבן 33).

Tak samo może być zbudowane zdanie mówiące o czynności zwrotnej, z tym, że nazwa części ciała może być w tym wypadku określona przez sam rodzajnik a nawet nieokreślona:

תמר כיסתה בחלוק את 'umyłem sobie twarz' (הסיפור 148) 'רחצתי את פני ואני' (שחם, אבן 108) 'Tamara zasłoniła sobie nogi szlafrokiem' (שחם, אבן 58) 'a ja przytknęłam czoło do chłodnego okna' (שחם, אבן 58) 'i wykrzywił twarz/stroił miny' (שחם, אבן 58) 'zmrużył oczy' (שחם, אבן 78) 'השפילה את עפעפיה' 'zmarszczyła nos' (שחם, אבן 105) 'spuściła powieki' (שחם, אבן 75) 'pochyliła głowę' (קשת 137) 'השפילה ראשה' 'podniosła głowę' (שחם, אבן 42) 'spuścił głowę' (שחם, אבן 260) 'wyprostowałem plecy' (קשת 140) 'היא הליטה פניה בכפותיה' 'ukryła twarz w dłoniach' (קשת 139) 'אנשי המטה יושבים ומחממים את עכוזיהם' 'pracownicy sztabu siedzą i grzeją sobie tyłki' (בר יוסף, חרב 37) 'הגמל' 'podrapał się w czoło' (קשת 102) 'wielbłąd, który złamał sobie nogę' (שחם, אבן 15) 'rozstawił nogi/rozkraczył się' (שחם, אבן 44) 'ręce sobie założył na piersi' (שחם, אבן 28) 'Eliasz położył głowę na pryczy' (שחם, אבן 44) 'wystawił głowę z powozu' (שחם, אבן 51) 'Eliasz położył sobie dłoń na ustach' (שחם, אבן 42) 'i przyłożyła obie dłonie do swych małych ust' (שחם, אבן 259) 'ובלמה את פיה בידיה' 'i oparł łokcie na stole' (שחם, אבן 61) 'rękami podparł sobie głowę' (שחם, אבן 61) 'והניח שני מרפקיו על שולחן' (שחם, אבן 62) 'תמך את ראשו בכפותיו' (שחם, אבן 61)

43 (אבן); 'potrząsnął głową' (42 (שחם, אבן); 'ניפנף ידיו בחימה, החזירן לחיקו, שלפן והשליכן' (42 (שחם, אבן); 'gniewnie zamachał rękami, złożył je na piersiach, wyciągnął je i wyrzucił do góry' (42 (שחם, אבן); 'arabski dozorca pokazał/odsłonił białe zęby' (40 (שחם, אבן); 'קימטה את מצחה' (שחם, אבן 40); 'rozłożył ręce na boki' (84 (שחם, אבן); 'zmarszczyła czoło' (84 (שחם, אבן); 'פשט ידיו לצדדים' (שחם, אבן 84); 'wyciągnął rękę' (22 (שחם, אבן); 'הוא הושיט ידו' (שחם, אבן 20); 'גילגל עיניו' (שחם, אבן 48); 'i rozłożył ręce, aby go objąć' (48 (שחם, אבן); 'Rut popatrzyła na bok' (20 (שחם, אבן); 'spuścił oczy' (47 (שחם, אבן); 'השפיל את עיניו' (מלך 129); 'פקח את עיניו' (שחם, אבן 47); 'otworzył oczy' (50 (שחם, אבן); 'פשוט ברלה שפתו התחתונה ומשכה על שפתו' (שחם, אבן 50); 'Berele wystawił dolną wargę i założył ją na górą' (49 (שחם, אבן); 'nie wbijali sobie igły w palce' (55 (שחם, אבן); 'לא נעצו סיכה באצבעותיהם' (שחם, אבן 55).

Tak samo w stylu książkowym mogą być zbudowane zdania mówiące o rzeczach ściśle związanych z osobą, których stan wpływa na osobę:

אבא (שחם, אבן 64); 'uprzykrzała/zatruwała życie tacie' (64 (שחם, אבן); 'מרה את חיי אבא' (שחם, אבן 64); 'zrujnował jego ojcu życie' (64 (שחם, אבן); 'קילקל את חיי אביו' (שחם, אבן 64).

3.2.1.2. Nazwa części ciała jest dopełnieniem dalszym, przynależność części ciała do osoby jest wyrażona przydawką określającą nazwę części ciała:

אחזה ביד ימיני 'złapałeś mnie za prawą rękę' (Ps 73, 23); 'אחזה ביד ימיני' (קשת 71); 'i trafił go w nogę' (מגד, חדה 278); 'złapała mnie za rękę' (מגד, חדה 253); 'dotknął mojego ramienia/mnie w ramię' (קשת 71); 'גגע בכתפי' (יהושע, הכלה 270); 'dotykał matkę w kark' (קשת 285); 'i patrzyli mi prosto w oczy' (קשת 285); 'והביט בפניה' (קשת 285); 'i patrzył jej w twarz' (שחם, אבן 53); 'dziewczynki zaglądają mu w twarz' (שחם, אבן 33); 'i pocałowała go w oczy' (שחם, אבן 33); 'ונשקה לעיניו' (מלך 138); 'i każdy nadeptuje drugiemu na odcisk' (מגד, חדה 221); 'ścisnęła mi rękę' (קשת 139).

Czynność zwrotna:

(יהושע, הכלה 168); 'trzyma się za głowę i duma' (יהושע, הכלה 168); 'ואחז בראשו ומהרהר' (יהושע, הכלה 168).

Zdania mówiące o oddziaływaniu na części ubioru aktualnie noszonego:

ואחזה בחולצתי 'złapał mnie za koszulę [którą właśnie miałem na sobie]' (הסיפור 94); 'i złapała go za rękaw' (קשת 275); 'ואחזה בשרוולו' (קשת 275).

3.2.1.3. Nazwa części ciała jest okolicznikiem miejsca, przynależność części ciała do osoby jest wyrażona przydawką określającą nazwę części ciała:

נפלו היא וחדוה אשה 'rzucił mu się na szyję' (Rdz 33, 4); (מגד, חדוה 195) 'rzuciły się sobie na szyję' על צואר רעותה והניח כף יד על 'i położyła mu głowę na kolanach' (קשת 56) ראשה על ברכיו ותנחנה יד על כתפי; (מלץ 12) 'i położył dłoń na jego małej głowie' ראשו הקטן הגרגרים הרכים נתקעו בגרוני; (קשת 295) 'i położą mi rękę na ramieniu' וטיפות מים בודדות נפלו; (קשת 131) 'miękkie ziarenka utknęły mi w gardle' 'pot ściekał mu po ciele' (שחם, ) זיעה ניגרה על גופו; (שחם, אבן 227) 'pojedyncze krople wody spadły im na czoło/spadły na ich czoła' (שחם, אבן 20) 'uśmiech zakwitł mu na ustach' וחיוך פרח על שפתיו; (אבן 37) 'i dziwny uśmiech przemknął mu po twarzy' וחיוך מוזר חלף על פניו; (שחם, אבן 65) 'uśmiech błakał się po twarzy Eliasza' חיוך ריפרף על פני אליהו; (שחם, אבן 50) 'lepka ślina, która przykleiła się do jego podniebienia' (שחם, אבן 46) 'matka wsunęła mu rękę pod ramię' (שחם, אבן 84) 'muszle pękały pod ich nogami' (שחם, אבן 57) 'co ci chodzi po głowie' מגישים לאפו בקבוק קטן שריחו נורא; (מגד, חדוה 341) 'podsuwają mu pod nos buteleczkę o strasznym zapachu' (שחם, אבן 33).

#### Чынно́сць зваротна:

שחם, אבן ) 'Eliasz położył sobie dłoń na ustach' הניח אליהו ידו על פיהו (שחם, אבן 42) 'kobieta przyciskająca moją dłoń sobie do piersi' 'ręce sobie założył na piersi' שילב את ידי על חזהו; (עוז, המצב 8) 'פשט ברלה שפתו התחתונה ומשכה על שפתו העליונה דרך תמיהה; (שחם, אבן 28) 'Berele wysunął dolną wargę i założył ją na górną z wyrazem zdumienia' (שחם, אבן 49) 'niosła nad głową talerze z zupą' ונושאת צלחות מרק מעל ראשה; (שחם, אבן 30) 'będzie mieć siłę nieść pomazańca na grzbiecie' (שחם, אבן 30).

Zdania mówiące o oddziaływaniu na części ubioru aktualnie noszonego:

סיכת-ראש שנפלה על חולצתו 'spinka do włosów, która spadła mu na koszulę [= na koszulę, którą miał na sobie]' (קשת 344).

3.2.2. Dopełnieniem jest nazwa osoby, a nazwa części ciała (lub części ubioru aktualnie noszonego) jest składnikiem okolicznika miejsca. Przynależność części ciała może być implicytna (gdy nazwa części ciała jest określona tylko przez rodzajnik), lub explicite wyrażona przydawką odnoszącą się do osoby. Składnia ta jest rzadka w hebrajskim biblijnym, dziś częsta w stylu neutralnym:

3.2.2.1. Nazwa osoby jest dopełnieniem bliższym, nazwa części ciała jest składnikiem okolicznika miejsca:

'i uderzył Micheasza w policzek' (1 Krl 22, 24); (הסיפור 171) 'uderzył mnie w twarz' הכני בפני; (ויכחו אבנר [...]) אל החמש;



‘Awner ugodził go w brzuch/podbrzusze’ (2 Sm 2, 23); מִשְׁהוּ דָּקַר אוֹתִי ודקרה אותה; (קשת 289) ‘ktoś ukuł mnie w lewe ramię’ (קשת 289) ‘i ukuła ją w kolano’ (קשת 10) ‘uderzyli cię w głowę’ (מגד, חדוה 293) ‘zanim on złapał ją [= kurę] za skrzydła’ (מגד, חדוה 214) ‘wzięła ich obu za ręce’ (שחם, אבן 87) ‘starzec złapał go za rękę’ (שחם, אבן 268) ‘chcąc ją złapać za rękę’ (שחם, אבן 87) ‘Rywka pogłaskała ją po policzku’ (עגנון, תמול 433) ‘złapał go [= węża] za ogon’ (שחם, אבן 70) ‘ujął Feldmana pod ramię’ (שחם, אבן 213) ‘ująłem piosenkarkę za ramię’ (הסיפור 23) ‘ciągnę go za rękę’ (שלו, חיי 48) ‘ani muśkała go za rękę’ (שמעוני 372) ‘Berele pociągnął go za rękę’ (שחם, אבן 43) ‘on chwyta Chagit za ramię’ (יהושע, הכלה 393) ‘i pocałowała go w policzek’ (שמעוני 77) ‘i tak go całowała w oczy’ (שלו, חיי 141) ‘całującego mnie w czoło’ (שחם, אבן 450) ‘potrząsnąłem go za ramię’ (קשת 145) ‘pogłaskała ojca po głowie’ (שחם, אבן 87).

Zdanie może dotyczyć oddziaływania na ciało martwej istoty, co odróżnia tę konstrukcję od omówionych poniżej, zawierających -ל wpływ:

(שלו, חיי 58) ‘wziął [martwego] kotka za ucho’ והוא לקח את הגור באוזן.

Tak samo mogą być zbudowane zdania mówiące o oddziaływaniu na ubranie aktualnie noszone: ולתפסני שנית במגפי ‘złapać mnie znów za but’ (קשת 183) ‘dyskretnie pociągnęli ową kobietę za brzeg sukienki’ (מלץ 88).

Gdy czynność jest zwrotna, można użyć czasownika zwrotnego z okolicznikiem miejsca:

(קשת 126) ‘drapią się po nosie, po głowie’ מתגרדים בחטמם, בראשם.

Jak już wspominałem, taką budowę mogą mieć też zdania mówiące o działaniu na część przedmiotu martwego, które wpływa na cały przedmiot, np. trzymanie przedmiotu martwego za pewną jego część. Do tej samej kategorii należy zaliczyć zdanie o trzymaniu martwego kociaka za ucho. Wnioskuję z tego, że zdania o tej budowie wyrażają fizyczne oddziaływanie na przedmiot poprzez działanie na jego część.

W stronie bierniej nazwa osoby staje się podmiotem, okolicznik miejsca pozostaje niezmienny:

‘został ciężko ranny w głowę’ (231 (עוז, המצב); ‘był kluty w tyłek’ (424 (שמעוני); ‘נפגע אנושות בראשו’ (קשת 108).

3.2.2.2. Nazwa osoby jest dopełnieniem dalszym, nazwa części ciała jest okolicznikiem miejsca:

‘i pocałował ją w kark’ (215 (עוז, המצב); נשקה לשנינו על; ‘pocałowała nas obu w policzki’ (307 (הסיפור); ‘strzeliłem mu w szyję i piers’ (183 (קשת); ‘pocałowała go w oczy’ (117 (מלך); ‘יריתי בו בגרונו ובחזהו’; נשקה לו על עיניו;

3.2.3. Porównajmy zdania:

1a. ותפס את ידו של חמדא ‘i złapał Chemdata za rękę’ (391 (עגנון, תמול).

1b. ועד שלא תפסה זה בכנפיה ‘zanim on złapał ją [= kurę] za skrzydła’ (214 (מגד, חדוה); ‘on chwyta Chagit za ramię’ (393 (קשת); ‘złapać mnie znów za but’ (183 (יהושע, הכלה);

1c. ותפוס שוב ‘łapała go za szyję’ (298 (מגד, חדוה); ‘złapać mnie znów za kostkę’ (183 (קשת); ‘i chwyta chłopca za kark’ (368 (יהושע, הכלה);

Zdanie 1a implicite wyraża wpływ czynności na osobę (bo tak samo by wyglądało, gdyby chodziło o odciętą rękę Chemdata, którą ktoś wziął do ręki), zdania 1b explicite wyrażają wpływ czynności na osobę (poprzez dopełnienie, które odnosi się do całej osoby), natomiast w zdaniach 1c dopełnienie bliższe uległo elipsie, jego funkcję częściowo przejął okolicznik miejsca (zachowujący przyimek właściwy okolicznikowi miejsca, inny niż przyimek dopełnienia w 1a), tj. okolicznik miejsca pod nieobecność dopełnienia bliższego sygnalizuje, że czynność miała wpływ na całą osobę, bo gdyby np. chodziło o wzięcie do ręki odciętej od ciała kostki, powiedzielibyśmy ‘i chwyta chłopca za kark’.

‘uszczypnął Negbi w policzek’ (277 (מגד, חדוה); ‘צבט בלחייה של נגבי’; ‘dawała mu w tyłek’ (298 (מגד, חדוה); ‘הכה בסרגל על כתפי’; ‘Mundek klepnął mnie w kolano’ (252 (מגד, חדוה); ‘i uderzył mnie linijką w ramię’; ‘i uderzał się po kolanach’ (22 (שחם, אבן); ‘ciagnęli mnie za włosy’ [...] מושכים בשערות); ‘wzięła mnie za ramię’ (31 (מגד, חדוה); ‘pociągnęła cię za rękę’ (349 (שמעוני); ‘נטלה בזרועי’; ‘pociągnęła mnie za rękę’ (141 (קשת); ‘wzięła mnie za ramię’; ‘tego, co stał na stole, pociągnałem za spodnie’ (300 (הסיפור); ‘משך בשרוולו’; ‘ciagnąc go lekko za rzadką’ (30 (שחם, אבן); ‘מושכת קלות בזקנו הקלוש’;

brodę' (260 בר יוסף, חרב); 'pociągnąłem go za głowę do siebie' (120 קשת).

Wszystkie te czasowniki mają dopełnienie bliższe, jeśli odnosi się ono do całego pacjensa czynności. Przykłady na to podałem wyżej, a poniżej uzupełnienie o czasowniki nie użyte w dotąd podanych przykładach:

ומשכה אותם 'trzeba konie poganiać batem'<sup>29</sup>; 'i pociągnęła ich za sobą' (87 שחם, אבן); 'przyciąga jego spojrzenie [nie: ciągnie go za oczy]' (361 קשת).

Zatem, jeśli dopełnieniem jest nazwa części ciała, to wybór przyimka wpływa na znaczenie:

ומשכה אליה את 'i pociągnęła mnie za rękę' (141 קשת) – 'i przyciągnęła do siebie jego głowę' [nie: 'pociągnęła go za głowę', bo mowa o przybliżeniu tylko tej jednej części ciała] (87 שחם, אבן); 'Jaszke potrząsnął jego ręką' [nie: 'potrząsnął go za rękę'] (98 שחם, אבן).

Zauważmy, że jeśli dopełnienie bliższe (odnoszące się do całej osoby) pojawia się, to przynależność części ciała może być wyrażona (np. מישוהו דקר אותי בזרוע השמאלית), ale nie musi (np. (הכני בפני), natomiast w razie elipsy dopełnienia nazwa części ciała musi mieć przydawkę wyrażającą przynależność.

Szczególną różnorodnością przyimków cechuje się czasownik 'נשק 'całować':

a. dopełnienie bliższe (część ciała/rzecz):

נשק 'i ucałował kamienie nabrzeża' (19 שחם, אבן); 'נשק את אבני הרצף (ברטוב, אחות 31) 'pocałował ją w usta' (31).

b. dopełnienie bliższe (osoba) + okolicznik miejsca (część ciała):

(הסיפור 77) 'i pocałowała go w policzek' 'ונישקה אותו על לחיו

c. dopełnienie dalsze (część ciała lub osoba):

'ucałowali go' (מלך 138) 'i pocałowała go w oczy' 'ונישקה לעיניו (שחם, אבן 56) 'go'

d. okolicznik miejsca (część ciała):

(יהושע, הכלה 102) 'pocałowała go w oba policzki' 'נשקה על שתי לחייו

e. dopełnienie dalsze (osoba) + okolicznik miejsca (część ciała):

נשקה לשנינו על; (עוז, המצב 215) 'i pocałował ją w kark' 'ונישק לה בעורפה 'pocałowała nas obu w policzek' (הסיפור 307) 'נשקה לו על עיניו' 'pocałowała go w oczy' (מלך 117).

<sup>29</sup> A. Ewen Šošan, *Milon Even Šošan mehudaš ume'udkan lišnot ha'alpajim*, Jerozolima 2004, s. 1593.

f. dopełnienie bliższe (część ciała) + -ל wpływu (osoba):

(יהושע, הכלה 169) 'i całuje go po rękach' (והיא מנשקת לו את ידיו).

Przypuszczam, że częsta elipsa dopełnienia (oznaczającego całą osobę) w zdaniach mówiących o oddziaływaniu na pacjensa poprzez oddziaływanie na jego część mogła doprowadzić do uznania dwóch przyimków za właściwe dopełnieniu danego czasownika, z pewnym zróżnicowaniem znaczeniowym, np. w przypadku תפס można zauważyć, że w Biblii przyimek את pojawia się raczej z dopełnieniem osobowym (17 razy: Rdz 39, 12; Pwt 22, 28; Joz 8, 23; 1 Sm 15, 8; 1 Sm 23, 26; 1 Krl 13, 4; 1 Krl 18, 40; 1 Krl 20, 18; 2 Krl 7, 12; 2 Krl 10, 14; 2 Krl 14, 13; 2 Krl 25, 6; Jer 26, 8; Jer 37, 13; Jer 52, 9; Ps 71, 11; 2 Km 25, 23), a przyimek -ב raczej z dopełnieniem oznaczającym przedmiot martwy (4 razy: Pwt 9, 17; 1 Krl 11, 30; Ez 29, 7; Ez 30, 21), przypadki przeciwne są nieliczne (7 razy imiesłów תפש z dopełnieniem nieożywionym w dopełniaczu: Rdz 4, 21; Jer 2, 8; Jer 46, 9; Jer 50, 16; Ez 27, 29; Ez 38, 4; Am 2, 15; ; 3 razy -ב z dopełnieniem osobowym: Pwt 21, 19; Iz 3, 6; Jer 37, 14). Stan pierwotny składni tego czasownika ilustrują zdania ויתפשו את המלך 'i pojмали króla' (Jer 52, 9); ותתפששו בבגדו 'złapała go za ubranie' (Rdz 39, 12), następnie pojawiły się zdania z elipsą dopełnienia przy zachowaniu okolicznika miejsca: ויתפש אחיה בשלמה חדשה 'i złapał Achja [go] za nową suknię, którą ten miał na sobie' (1 Krl 11, 30), co spowodowało, że zaczęto odczuwać -ב jako przyimek właściwy dopełnieniu odnoszącemu się do małego przedmiotu, trzymanego w ręce, stąd zdania ואתפש בשני הלחות 'i złapałem dwie tablice' (Pwt 9, 12).<sup>30</sup>

3.2.4. Nazwa osoby jest poprzedzona przyimkiem -ל wyrażającym wpływ czynności na całą osobę,<sup>31</sup> a nazwa części ciała (lub, jak w przykładzie poniżej, części ubioru aktualnie noszonego) jest składnikiem okolicznika miejsca. Składnia ta nie występuje w hebrajskim biblijnym:

ומורטים לך בכנף בגדך ונושכים לך במכנסך 'szarpia cię za poję ubrania i kásają ci spodnie' (188 חדוה, מגד). Składnik בגדך nie jest dopełnie-

<sup>30</sup> E. Rubinštajn (*Hacejruf hapo'ali*, Hakibuc Hame'uħad 1971, s. 45) twierdzi, że תפס בידי znaczy 'pochwycić czyją rękę, po czym trzymać ją', a תפס את ידו to 'pochwycić czyją rękę'. Niestety, akurat to swoje (moim zdaniem błędne) stwierdzenie autor ilustruje przykładami wymyślonymi na poczekaniu, pozbawionymi kontekstu, więc nie można z nim polemizować posługując się jego własnymi przykładami.

<sup>31</sup> Tak samo -ל w tego rodzaju zdaniach interpretuje R. Halewi, "Šotek lo ha'adon" – tifkudaw šel hamiwne "po'al + le- + kinuj ħozet lanose" ba'iwrit šel jamejnu, "Le-šonenu" 66, 1-2, 5764, s. 118-120.

ta oskubała kurę z piór'.<sup>32</sup>

(קשת 298) 'i wrzeszczy mi przekleństwo do ucha' (וצועק לי קללה באוזן אני נוהמת לו); (שלו, חיי 317) 'gwizdzą mi w uszach' (הן שורקות לי באוזניים 'i położył mi szybko rękę na ustach' (קנז, נוף 50) (שלו, חיי 48) 'ryczę mu do ucha' (מגד, חדה 218) 'plecach' (והן מגדגדות לה באוזניים 'i one łaskoczą ją w uszy' (עם המגירה שנפלה לו על הרגל); (שלו, חיי 41) 'z szufladą, która mu spadła na nogę' (שמעוני) 'ssał mleko z jej piersi' (שמה לה חלב מהציצי); (שלו, חיי 11) 'ciągnęłam ją za rękaw' (שלו, חיי 32) 'siadam mu na kolanach' (שחם, אבן 259) 'piana im cieknie z pysków [o mulicach]' (שחם, אבן 260) 'przechodziły mi koło ucha nazwy restauracji' (שחם, אבן 260) 'ona wiesz mi sukienkę na ręce' (שחם, אבן 260) 'siadam mu na kolanach' (שחם, אבן 260) 'piana im cieknie z pysków [o mulicach]' (שחם, אבן 260) 'przechodziły mi koło ucha nazwy restauracji' (שחם, אבן 260) 'ona wiesz mi sukienkę na ręce' (שחם, אבן 260)

Ostatnie zdanie warto porównać z podobnym zdaniem dotyczącym przedmiotu martwego:

‘chłopaka wieszającego flagę na dachu hotelu’ (בר יוסף, חרב 263). Choć w stylu książkowym można by się wyrazić *על ידי השמלה* (implicite wyrażając wpływ czynności na całą osobę), to jednak nie jest możliwe zdanie *את החורציק התולה לבית-המלון את הדגל על הגג* (chłopaka, wieszającego hotelowi na dachu flagę), bo zdanie takie wyrażałoby nieistniejący wpływ czynności na cały budynek.

Mimo że -ל wyraża wpływ na całą osobę, na jej psychikę, można tak samo wyrazić się o czynności wykonanej na osobie tego nieświadomej: שמתו לו יד על המצח 'położyłam mu [śpiącemu] rękę na czole' (של, חיי 18).

Wg Glinerta<sup>33</sup> przyimek -ḅ w takich zdaniach służy w stylu mówionym do wyrażenia przynależności części ciała.<sup>34</sup> Nie jest to prawda, bo gdyby tak było, nie pojawiłyby się zdania jak poniższe, w których przy-

<sup>32</sup> A. Ewen Šošan, dz. cyt., s. 1098.

<sup>33</sup> L. Glinert, dz. cyt., s. 243.

<sup>34</sup> Opinię L. Glinerta koryguje także R. Halewi (dz. cyt., s. 118-120), wskazując na różnice znaczeniowe między *הוא שבר לי את לבי* a *הוא שבר את לבי*, jednak nie cytuje jako kontrargumentu zdań, w których -ל- wpływu występuje razem z przydawką wyrażającą przynależność części ciała do osoby.

należność części ciała jest wyrażona zaimkiem dzierżawczym, a ל- wyraża wpływ na całą osobę:

גרישה טפח לו על; (מגד, חדוה 298) 'dawała mu w twarz' סוטר לו על לחייו טופח להם לגברים על; (שחם, אבן 260) 'Grisza klepnął go w kolano' ברכו טפח לנו על; (בר יוסף, חרב 223) 'klepiąc mężczyzn po ramieniu' שכמיהם טופחת להן על יריכותיהן; (עגנון, תמול 442) 'klepnął nas po ramieniu' כתפנו 'klepiąc je [= krowy] po bokach' (מגד, חדוה 310) 'i po-klepał mię po głowie' (מגד, חדוה 185) 'i po-tpacha לו טפחה של חיבה על כתפו; (מגד, חדוה 185) 'i po przyjacielsku klepnęła go po ramieniu' (מלץ 66) 'głaszcze cię po plecach' (מלץ 122) 'i pogłaskał Rut po włosach i po policzkach' (מלץ 130) 'a zimne krople deszczu kapały mu na twarz' (מלץ 76) 'i smagnał go batem po twarzy' (שחם, אבן 213).

Także w przypadku idiomów z nazwami części ciała zaimek dzierżawczy może pojawić się razem z ל- wpływem:

'jakiś komar zwany „sprawiedliwośćią” brzęczy im w głowie' (מגד, חדוה 187) 'איזה יתוש ושמו "צדק" מנקר להם בראשיהם' (בר יוסף, חרב 83) 'co za świątynią sobie nabiłeś głowę?' 'משהו? (דוידון 54) 'coś mi błysnęło w głowie' הבזיק לי במוחי.

Idiom bez zaimka dzierżawczego:

'wszystkie skandale, które przysły im do głowy' (יהושע, הכלה 235) 'utkwiała im w głowie myśl' (שחם, אבן 49).

Taką samą składnię mogą mieć zdania mówiące o rzeczach tak ściśle związanych z osobą, że działanie na nie wpływa na osobę:

'żeby im się nie wbijały w koła [= w koła samochodu, którym jechali]' (שמעוני 191) 'i ולהשתין לה על המצבה; (שמעוני 191) 'nasikać jej na grób [= na grób, w którym leżała]' (שמעוני 423).

Niekiedy elipsie ulega wyrażenie przyimkowe z ל- wpływem i jest to proces podobny do elipsy dopełnienia w zdaniach omówionych wcześniej:

ליחש [...] 'i dał mu pogebełk otwartą dłonią' (קשת 191) 'וטסר על פניו ובצחוק טפח על; (שחם, אבן 20) 'szepnął [...] Arabowi do ucha' 'i ze śmiechem klepnął Pereca po plecach' (קשת 47) 'i nie klepał ich po ramieniu' (בר יוסף, חרב 265).

Możliwość wyrażenia tego samego znaczenia bądź to za pomocą dopełnienia bliższego, bądź za pomocą ל- wpływem i okolicznika miejsca doprowadziła z czasem do zmiany rekcji czasownika סטר, który w starszych tekstach ma dopełnienie bliższe (będące nazwą części ciała lub nazwą osoby): 'pchnął/uderzył jej rękę' (TB, Megila 16a); וסטר ידה

‘dał mu pogębek otwartą dłonią’ (Miszna, Bawa Kama 8, 6); הסוטר לועז ‘ten, kto daje pogębek Żydowi’ (TB, Sanhedrin 58a).<sup>35</sup> Ponieważ dopełnienie bliższe zostało zastąpione z czasem przez -ל- wpływu oraz okolicznik miejsca z przyimkiem על, obecnie za przyimek właściwy dopełnieniu tego czasownika uważa się -ל-.

3.2.5. Nazwa osoby jest poprzedzona przyimkiem -ל- wyrażającym wpływ czynności na całą osobę, a nazwa części ciała jest dopełnieniem. Składnia ta nie występuje w hebrajskim biblijnym, a dziś jest właściwa stylowi neutralnemu i mówionemu:

#### 3.2.5.1. Nazwa części ciała jest dopełnieniem bliższym:

היא תפסה לי את ‘złapałam je za rękę’ (278 שול, חיי); החזקתי לו את היד ‘złapała mnie za rękę’ (16 שול, חיי); ‘wciskali mu głowę w ziemię’ (65 שול, חיי); ‘i wyciera mu podbródek’ (263 אבן); ‘i wyrzeć mu nos’ (372 שמעוני); ‘czułam jego ramię, ruszające się i obejmujące mnie za ramię’ (137 שול, חיי); ‘otaczają mi szyję’ (273 שול, חיי); ‘jeśli wyrwą mi paznokcie’ (143 קשת); ‘wyrwać człowiekowi serce’ (448 שמעוני); ‘jak zeszyto mi razem nogi [podczas operacji]’ (280 קשת); ‘a mała przyjdzie, by go objąć za nogę’ (143 שמעוני); ‘obetnę wam ręce’ (61 אחות); ‘człowiek, któremu amputowano bolącą część ciała’ (345 חדוה); ‘skręcisz im [= mulicom] karki’ (259 אבן); ‘przecież będzie im widać włosy/będzie widać ich włosy’ (277 שמעוני); ‘głaskałam mu jeden palec po drugim’ (45 שול, חיי); ‘niż głaskać go po członku’ (296 שול, חיי); ‘głaskać go po plecach’ (295 שול, חיי); ‘i głaszcze mnie po włosach’ (292 שול, חיי); ‘jakby mu naoliwiono stawy’ (219 שול, חיי); ‘grzebiąc mi ordynarnie w całym ciele’ (192 שול, חיי).

Idiomy z nazwami części ciała:

<sup>36</sup> אל תוציא לי את ‘zamieszał jej w głowie’ (436 שמעוני); דפק לה תראש ‘nie dobijaj mnie’ (73 בר יוסף, חרב).

<sup>35</sup> Te i inne przykłady zdań z סוטר podaje E. Ben Jehuda, *Milon halašon ha'iwrit haješana wehahadaša*, t. 8, s. 4013-4014, Jerozolima 1980.

<sup>36</sup> Pisownia oddająca niestaranną wymowę אה-ה.

Rzadko o czynności zwrotnej, i wtedy często pojawia się zaimek zwrotny:

היית קוטעת (שמעוני 191) 'wykole sobie tym oko'; תנקר לעצמה עם זה עין  
'nie' לא יתלוש לו יד אחת (שלו, חיי 8) 'ucięłabyś sobie nogę?' לעצמך רגל  
'amputuje sobie jednej ręki' (שחם, אבן 88).

Zwraca uwagę to, że o ile zdania z dopełnieniem bliższym dotyczą-  
ce czynności niezwrótnej, które w stylu książkowym mają postać: חיבקה  
'Rut objęła dziecko za głowę, pogłaskała je po głowie' (מלך 18), zostały w stylu mówionym wyparte przez zdania והקטנה תבוא  
(שמעוני 143) 'a mała przyjdzie, by go objąć za nogę' לחבק לו את הרגל  
w przypadku czynności zwrotnej składowa z -ל- wpływu jest rzadka, jak  
się zdaje, z powodów znaczeniowych. Mianowicie użyć -ל- wpływu  
w przypadku czynności zwrotnej można, jeśli mowa o oddziaływaniu  
z zewnątrz na własną osobę, np. jak w zacytowanym wyżej zdaniu: היית  
רגל 'ucięłabyś sobie nogę?' (שלו, חיי 8). Zdanie w rodzaju: i  
(שחם, אבן 58) 'wykrzywił twarz/stroił miny' ועייה את פרוצו  
nie przy- biera w stylu mówionym postaci הפרצוף, jeśli mowa o strojeniu  
min, chyba że mowa o wykrzywianiu sobie twarzy rękami w taki sam  
sposób, w jaki można wykrzywić rękami twarz innej osoby. W stylu  
mówionym zdanie to brzmi הפרצוף. עייה את. Z tego samego powodu nadal  
mówi się את הגו, choć można powiedzieć את העכוז, bo to jest  
oddziaływanie z zewnątrz na własną osobę. Właśnie dlatego, że zdania  
takie ujmują czynność zwrotną na podobieństwo czynności niezwrótnej  
(tj. mowa w nich o czynności wykonywanej zasadniczo w ten sam spo-  
sób, niezależnie od tego, czy dopełnienie jest tożsame z podmiotem, czy  
też nie), pojawia się w nich zaimek zwrotny<sup>37</sup> עצמו.

### 3.2.5.2. Nazwa części ciała jest dopełnieniem dalszym:

נגע לי (קשת 299) 'Menasze nadepnął mi na nogę' מנשה דרך לי על הרגל  
i 'popa- והסתכל לי על הרגליים'; (שלו, חיי 65) 'dotknął mnie w twarz' בפנים  
'patrzył ci na kark' הוא הסתכל לך על העורף; (שמעוני 157) 'i patrzył mi na nogi'  
(שלו, חיי 65) 'i patrzyłam mu na ucho' והסתכלתי לו על האוזן; (שמעוני 224)  
ודחף לו קנה לגרון; (שחם, אבן 39) 'patrzeć mi w oczy' להביט לי בעיניים  
פרס פרוסת נקניק והגיש לי לפה; (שמעוני 332) 'i wcisnął mu do gardła żerdź'  
דוחף לי אצבעות; (שלו, חיי 64) 'ukroił plasterzek kielbasy i podał mi do ust'  
'grzebał mi w ustach' (שלו, חיי 65) 'wpychając mi palce do ust' לתוך הפה  
(שלו, חיי 65).

<sup>37</sup> Por. R. Halewi, dz. cyt., s. 121-122. L. Glinert (dz. cyt., s. 533) sugeruje, że we wszelkich zdaniach, w których pojawia się nazwa części ciała, a czynność jest zwrotna, pojawia się -ל- z zaimkiem zwrotnym עצמו, co jest nieprawdą, jak tego dowodzę tu.



Przenośnia z nazwą części ciała:

(יהושע, הכלה 512) 'wbila ci nóż w plecy' תקעה לך סכין בגב.

Zwróćmy uwagę, że składnia ta możliwa jest także, gdy pacjens jest nieświadomy działania (por. przykład o patrzeniu na kark i na ucho).

3.2.5.3. Przynależność części ciała może być explicite wyrażona przydawką, zatem także tu, wbrew zdaniu Glinerta, przyimek -ל nie służy wyrażeniu tej przynależności, lecz wyrażeniu wpływu na całą osobę:

ואני רוצה לקרוע לאריה את הפרצוף המרוצה שלו 'i chcę rozwalić Ariemu jego zadowoloną gębę' (שלו, חיי 75) 'jeśli ktoś spali jeden włos z waszej brody' (בר יוסף, חרב 134) 'גוזזה לו מחצית שער זקנו' (יהושע, הכלה 169) 'i całuje go po rękach' (שחם, אבן 265) 'i zgoliła mu pół brody'.

3.2.5.4. Także działanie na części ubioru aktualnie noszonego lub na inne rzeczy tak związane z osobą, że ich stan wpływa na jej stan, może być wyrażone przez -ל wpływu z nazwą osoby i dopełnienie odnoszące się do przedmiotu będącego bezpośrednio obiektem działania:

'i wytarła mu energicznie spodnie [które miał na sobie]' (מגד, חדוה 215) 'nie zatkała mu filtra w masce gazowej [którą on miał na twarzy]' (שמעוני 315) 'ולשתי לו את' (שלו, חיי 192) 'i miętosila mu spodnie [które miał na sobie]' (שמעוני 451) 'šciagnać mu majtki' (לוריד לו תחתונים<sup>38</sup>) 'zbombardowali im dzielnicę [= dzielnicę, w której mieszkali]' (שלו, חיי 136) 'rozwaliłam mu odkurzac' (שמעוני 437) 'złap [kure], zanim mi stłucze kilka talerzy [stłucze talerze w mojej kuchni]' (מגד, חדוה 214) 'jak on śmie psuć mi miodowy miesiąc [= mój miodowy miesiąc]' (שלו, חיי 172) 'przekopał wszystkie jej zabawki' (שמעוני 139) 'one pilnują mojej przyszłości' (שלו, חיי 297).

Bardzo rzadko składnię taką mają zdania mówiące o częściach przedmiotów martwych, i po hebrajsku brzmi to tak samo dziwnie, jak podany tu przeze mnie przykład:

נצץ המרבדשא עם כל הטיפות שכיסו לו את הגבעולים 'błyszczą się trawnik wszystkimi kroplami, które pokryły mu łodygi' (שמעוני 143).

<sup>38</sup> Pisownia oddająca niestaranną wymowę -ה- את.

<sup>39</sup> Pisownia oddająca niestaranną wymowę -ה- את.

Zdanie o martwym człowieku ma składnię jak zdania o przedmiotach martwych: את הנשק הורידו מעליהן: 'ściągnięto z nich [= trupów] broń' (בר יוסף, חרב 260).

Wydaje się, że powodem, dla którego -l- wpływu niemal nie pojawia się, gdy mowa o przedmiotach martwych, jest to, że przyimek ten wyraża także wpływ na psychikę, na sytuację życiową człowieka, natomiast omówiona wcześniej składnia *dopełnienie + okolicznik miejsca* wyraża głównie oddziaływanie fizyczne na ciało człowieka.

3.2.6. Zdania w rodzaju הוזהרתי לו את היד 'złapałam je za rękę' w stronie biernej zachowują -l- z rzeczownikiem odnoszącym się do osoby, a nazwa części ciała lub innej rzeczy ściśle związanej z osobą jest podmiotem:

הוא קצת (יהושע, הכלה 313) 'stłukły mi się okulary' (נשברו לי המשקפיים troche mu się rozgniółł w ręce [tj. on go zgniółłł w swej ręce i miał potem przez to kłopot] (שמעוני 140) 'כי שלא ייהרסו לי לגמרי החיים'; התחבשות נפתחה לך (יהושע, הכלה 174) 'aby mi nie rujnować zupełnie życia' (שמעוני 350) 'odwiązał ci się opatrunek [który masz na nodze]'; וכפותידי תחובות לי (מלץ 116) 'pod Mojżeszem ugięły się nogi' (רגליו למשה קשת 180) 'dłonie miałem wetknięte do kieszeni spodni' (כישיו משוכלות לו מאחרי גבו קשת 48) 'z rękoma założonymi na plecach' (קשת 187) 'a oko miałem wylane na policzek' (ועיני שפוכה לי עליהי).

Zaimki dzierżawcze pojawiające się niekiedy (w czterech ostatnich przykładach) obok -l- wyrażającego wpływ znów wskazują, że nie jest to alternatywny sposób wyrażenia przynależności części ciała.

Idiom z nazwą części ciała:

'pęknie mu serce' (שמעוני 423) 'יישר לו הלב'.

3.2.7. Taką samą składnię, jak powyższe zdania w stronie biernej, mają w stylu neutralnym i mówionym zdania mówiące o stanach organów ludzkiego ciała (lub rzeczy ściśle związanych z osobą), wpływających na psychikę:

נתייבשה (שמעוני 266) 'jego pęcherz się napełnił' (התמלאה לו השלפוחית); 'wyszło jej oko' (שחם, אבן 104) 'leży stanęły mi łzy' (עמדו לי דמעות בעיניים; (שלו, חיי 194) 'śmiech uwiażył mi w oczach' (והגיחוך נתקע לי בגרון; (יהושע, הכלה 139) 'w gardle' (יהושע, 'skurczył mi się rozum' (התכווץ לי השכל; (שלו, חיי 11) 'ויפוג לך הכאב' (יהושע, הכלה 246) 'dostaję gorączki' (עולה לי החום; (הכלה 65) 'ustąpi twój ból' (קשת 231) 'noga mu spuchła' (והרגל התנפחה לו; (קשת 231) 'zamknęły mi się oczy [mimowolnie]' (נעצמו לי העיניים; (חרב 146) 'przekleństwo pozostało w jego oczach' (שלו, חיי 64) 'wychodzą jej z ust słowa' (יוצאות לה המילים מהפה; (חיי 217).

נפל לי בן (שלו, חיי 190) 'pociemniało mi w oczach' נעשה לי שחור בעיניים (מגד, מסע) 'mój syn zginął podczas wojny Jom Kipur' במלחמת יום-כיפור (168) 'jak ci [= w twoim samochodzie] pęknie opona' מתפוצץ לך צמיג; (מגד, חדוה 252) (שלו, חיי 29) 'zaczyna się mój dyżur' מתחילה לי שעת קבלה; (מגד, חדוה 252)

Rzadko, w stylu książkowym, oprócz przyimka -ל- pojawia się przydawka explicite wyrażająca przynależność części ciała:

(מלך 92) 'zakreśliło mu się w głowie' נסתחרר לו ראשו

W Biblii i w stylu książkowym zdania bliskoznaczne mają inną budowę: przynależność części ciała do osoby jest wyrażona przydawką określającą nazwę części ciała, a wpływ stanu części ciała na osobę jest implicytny:

'spuchnie jej' וצבתה בטנה (Ps 60, 4) 'zachrypło mi gardło' נחר גרוני brzuch' (Lb 5, 27) 'bolało mnie całe ciało' כל הגוף שלי כאב; (שלו, חיי 193) 'całe usta' כול הפה שלי כואב; (הסיפור 150) 'bolało mnie gardło' וגרוני כאב; (קשת) 'oczy bardzo mnie piekły' ועיני צרבו מאד (שלו, חיי 171) 'mnie bolą' 'serce mi biło' הלב שלי דפק; (שלו, חיי 135) (קשת 247) 'przewracały mu się wnętrzności z przepicia' 'pociemniało mu w oczach' (קשת 246) 'spuchły mu nogi' רגליו צבו; (קשת 177) 'zblądła ci twarz' פניך חווירו; (שחם, אבן 49) 'waliło mu w skroniach' הלמו רקותיו; (קשת 252) 'głos mi bardzo drżał' קולי רעד מאד; (שחם, אבן 50)

W stylu archaizującym wpływ na osobę wyraża przyimek על:

(קשת 140) 'piekło mnie gardło' וגרוני צרב עלי

W zdaniach bliskoznacznych (tj. także wyrażających wpływ na całą osobę) można użyć przyimka אצל:

'moje gruczoły ślinowe pracują dziśszego ranka szybciej' (קשת 282) 'ja też się trochę bałem' [dosł. 'trząsł mi się pępek'] (בר יוסף, חרב 263) 'czy on nadal ma ogoloną głowę?' עוד מגולח אצלו? (מגד, מסע 17) (קשת 175) 'mnie rozbił się drogi zegarek' התנפץ שעון-היד היקר

3.3. Konstrukcje dopełniaczowe w rodzaju אחות אדומת עיניים 'pielęgniarka o zaczerwienionych oczach' Glinert<sup>40</sup> wiąże z wyrażaniem „nierozzerwalnej przynależności”. Jednak zakres występowania konstrukcji w różnym stopniu pokrywa się z zakresem występowania omówionych powyżej konstrukcji wyrażających wpływ na całość poprzez oddziaływanie na część. Konstrukcje z -ל- wyrażającym wpływ na psychikę człowieka czy na jego sytuację życiową praktycznie nie pojawiają się, gdy całością, o której mowa, jest przedmiot czy istota

<sup>40</sup> L. Glinert, dz. cyt., s. 47.

martwa lub abstrakcja, a o przedmiotach martwych lub abstrakcjach można powiedzieć: הספה מרופטת המרפד 'kanapa o wystrzępionym obiciu' (הסיפור 50) (בארון 11); מבוקעת-האריחים; הרצפה, 'posadzka z popękanych płytek' (הסיפור 270). I na odwrót, konstrukcji z -ל- wpływu można użyć np. mówiąc o dzielnicy, w której ktoś mieszka, o czymś samochodzie czy odkurzaczu, a raczej nie powiemy: \*גדול מכונית 'mężczyzna o dużym samochodzie'.<sup>41</sup> Kategorie rzeczowników, które umożliwiają użycie zarówno -ל- wpływu jak i dopełniacza אדומת עיניים to nazwy części ciała i ubrań aktualnie noszonych.<sup>42</sup>

– (קשת 133) 'taki, który ma powyrywane paznokcie' עקור-ציפרניים  
por. (קשת 143) 'jeśli wyrwą mi paznokcie' אם יעקרו לי את הציפרניים.

Konstrukcje z nazwą części ciała lub części przedmiotu, będącą składnikiem okolicznika miejsca, opisują fizyczne oddziaływanie na człowieka czy rzecz, a konstrukcja dopełniaczowa w rodzaju אחות אדומת może oprócz tego odnosić się do właściwości psychicznych człowieka: (שמעוני 474) 'stara, przygłupia kloszardka' קלושארית זקנה רפת-שכל, (הסיפור 271) 'ludzie małej wiary' קטני-אמונה, oraz do cech wyglądu człowieka: (יהושע, הכלה 104) 'do kobiety [...] o surowym wyrazie twarzy' חמורת-הסבר [...], czy do cech przedmiotów: (קשת 245) 'czerwone róże jednakowej wielkości' אחיד-גודל. O wymienione tu kategorie znaczeniowe zakres użycia konstrukcji אחות אדומת jest większy od zakresu użycia konstrukcji omówionych w 3.2.2. Zarówno wyrażenia w rodzaju אדומת עיניים, jak i konstrukcje omówione tutaj, wyrażają pewne rodzaje „nierozdzielnej przynależności”, wbrew temu, co podaje B. Bickel.<sup>43</sup>

Wniosek: we współczesnym hebrajskim można wyrazić *explicite* treści, które w hebrajskim biblijnym były *implicitne*, mianowicie wpływ czynności, której bezpośrednim przedmiotem jest część ciała ludzkiego, na całego człowieka.

<sup>41</sup> Por. tamże.

<sup>42</sup> Por. kategorie znaczeniowe rzeczowników tworzących dopełniacz z przymiotnikiem, podane przez L. Glinert'a, dz. cyt., s. 47.

<sup>43</sup> Por. B. Bickel, *Possessive Classification*, w: *The World Atlas of Language Structures Online* ([http://wals.info/languoid/lect/wals\\_code\\_heb](http://wals.info/languoid/lect/wals_code_heb), 23.09.2009).

## Wykaz źródeł

- בארון: דבורה בארון, הגולים. תל אביב 1970  
 בר יוסף, חרב: יהושע בר-יוסף, חרב ישועות. צפת במלחמת הקוממיות. צה"ל  
 1966  
 ברטוב, אחות: חנוך ברטוב, אחות רחוקה. הקיבוץ המאוחד 1973  
 הסיפור: הספור הישראלי במבחר חדש, בעריכת יהודה האזרחי. ירושלים תשכ"ב  
 דוידון: יעקב דוידון, טורא בטורא. ערך יעקב בן יוסף.  
 יהושע, הכלה: א. ב. יהושע, הכלה המשחררת. הקיבוץ המאוחד. 2001.  
 מגד, חדוה: אהרון מגד, חדוה ואני. הקיבוץ המאוחד. תשט"ו.  
 מגד, מסע: אהרן מגד, מסע באב. תל אביב 1984  
 מליץ: דוד מליץ, השער נעול. תל אביב 1959  
 עגנון, תמול: שמואל יוסף עגנון, תמול שלשום, חלק ג, ירושלים תש"ו  
 עוז, המצב: עמוס עוז, המצב השלישי, כתר 1991  
 קנז, נוף: יהושע קנז, נוף עם שלושה עצים. שתי נובלות. תל אביב 2000  
 קשת: קשת מקור. מבחר סיפורים. עורך: אהרן אמיר. מסדה. 1979  
 שחם, אבן: נתן שחם, אבן אל פי הבאר. מרחביה 1956  
 שלו, חיי: צרויה שלו, חיי אהבה. כתר.  
 שמעוני: יובל שמעוני, חדר, תל אביב 1999